

ETIOPSKIE APOKRYFICZNE AKTA APOSTOŁÓW

Przełożył z etiopskiego Witold WITAKOWSKI

Spis treści: Wstęp. [I.] 6. Nauczanie świętego Szymona; [II.] 7. Męczeństwo Szymona syna Kleofasa; [III.] 15. Męczeństwo świętego Łukasza Ewangelisty.

Wstęp

Etiopskie *Apokryficzne Akta Apostołów* (*Gädlä Hawaryat*)¹ stanowią obszerny zbiór opowieści o działalności misyjnej i męczeństwach apostołów. Nie wszyscy z nich są traktowani jednakowo i teksty im poświęcone są różnych rozmiarów. Większość *vitae* apostołów składa się z dwóch części: dziejów, zwanych "czyny, dzieła, działalność" (etiop. *gəbr*), lub "nauczanie, głoszenie ewangelii" (etiop. *səbkät*),² oraz "męczeństwa" (etiop. *səmə*); to ostatnie zwykle jako tekst osobny, wyjątkowo połączone z relacją o nauczaniu (jak w wypadku Łukasza).

Choć zawartość różnych rękopisów nie jest jednakowa, zarówno gdy chodzi o obecność jak i o kolejność poszczególnych części składowych zbioru, wydaje się, że w XVIII w. wykształcił się następujący zestaw standardowy:

1. Dzieje św. Piotra w Rzymie;
2. Męczeństwo św. Piotra;
3. Dzieje św. Pawła;
4. Męczeństwo św. Pawła;
5. List Dionizego Areopagity do Tymoteusza na temat męczeństwa św. Piotra;
6. Nauczanie św. Szymona, syna Kleofasa;
7. Męczeństwo św. Szymona, syna Kleofasa;
8. Nauczanie św. Jakuba Sprawiedliwego, brata Pańskiego;
9. Męczeństwo św. Jakuba Sprawiedliwego;
10. Nauczanie św. Andrzeja;
11. Nauczanie św. Bartłomieja;
12. Męczeństwo św. Bartłomieja;
13. Dzieje św. Mateusza;

¹ Zob. wydanie tekstu: przypis 15, por. 18.

² Bez wszelako szerszych rozważań teologicznych.

14. Męczeństwo św. Mateusza;
15. Męczeństwo św. Łukasza;
16. Nauczanie św. Filipa;
17. Męczeństwo św. Filipa;
18. Dzieje św. Andrzeja i św. Bartłomieja;
19. Męczeństwo św. Andrzeja;
20. Nauczanie św. Jana Ewangelisty (przez Prochora);
21. Śmierć św. Jana;
22. Męczeństwo św. Jakuba, syna Alfeusza;
23. Nauczanie św. Macieja w kraju ludożerców;
24. Męczeństwo św. Macieja;
25. Nauczanie św. Jakuba, syna Zebedeusza;
26. Męczeństwo św. Jakuba, syna Zebedeusza;
27. Męczeństwo św. Marka Ewangelisty w Aleksandrii;
28. Nauczanie św. Tomasza w Indiach;
29. Męczeństwo św. Tomasza;
30. Nauczanie św. Judy Tadeusza w Syrii;
31. Nazwy plemion izraelskich, z których pochodzili apostołowie;
32. Daty męczeństwa apostołów.

Zbiór ten był popularny w Etiopii, o czym świadczy stosunkowo duża ilość rękopisów. Niewiele jednak wiadomo na temat jego historii literackiej. Większość autorów piszących o literaturze etiopskiej³ powtarza wnioski pracy Ignazio Guidi'ego, które mają już wprawdzie ponad 100 lat,⁴ lecz nadal wydają się być aktualne.

Można przyjąć za I. Guidim, że etiopskie *Apokryficzne Akta Apostołów* (dalej AAA) zostały przełożone z arabskiego w XIV w., a w każdym bądź razie przed 1379, tj. datą skopiowania najwcześniejszego znanego rękopisu AAA (dziś w Bibliothèque nationale w Paryżu).⁵ Nie jest wykluczone że należałoby ten przekład łączyć z działalnością Abby Sälamy, metropolity Etiopii⁶ (zm. 1388), o którym wiadomo, że przekładał bądź osobiście, bądź nakłaniał innych do podejmowania tłumaczeń z arabskiego na etiopski (gyyz, w tym okresie język już martwy).⁷

³ E. LITTMANN, Geschichte der äthiopischen Literatur, w: *Geschichte der christlichen Litteraturen des Orients*, (Die Litteraturen des Ostens in Einzeldarstellungen, 7:2), Leipzig 1907, 206; E. CERULLI, *La letteratura etiopica: con un saggio sull'Oriente Cristiano*, (Le letterature del mondo 30), Milano 1968³, 55.

⁴ I. GUIDI, Gli Atti apocrifi degli apostoli nei testi copti, arabi ed etiopici, *Giornale della Società Asiatica Italiana* 2(1888), 1-66.

⁵ Rkp. Éth. 33 bis, pisany w Jerozolimie; H. ZOTENBERG, *Catalogue des manuscrits éthiopiens (gheez et amharique) de la Bibliothèque Nationale*, Paris 1877, 56.

⁶ Abba Sälama, podobnie jak wszyscy metropolici etiopscy do lat 50-tych naszego wieku (wyświęceni w Aleksandrii przez patriarchę Kościoła Koptyjskiego), byli w sensie etnicznym Koptami, których językiem macierzystym w epoce, o której mowa, był arabski.

⁷ A. VAN LANTSCHOOT, Abbā Salāmā, métropolitte d'Ethiopie (1348-1388) et son rôle de traducteur, w: *Atti del Convegno Internazionale di studi Etiopici (Roma 2-4 aprile, 1959)*, Roma 1960, 26.

Wersja arabska⁸ jest z kolei przekładem z koptyjskiego, powstałym według I. Guidi'ego najprawdopodobniej w drugiej połowie XIII w., tj. wtedy gdy większość literatury koptyjskiej była przekładana na arabski ze względu na zanik w tej epoce znajomości języka koptyjskiego wśród chrześcijańskiej ludności Egiptu. G. Graf zauważył, że cytaty z AAA występują w anonimowym arabskim komentarzu do apokalipsy z 1267 r.,⁹ co pozwala datować arabski przekład AAA raczej na pierwszą połowę XIII w.

Wersja arabska była też znana w kościołach syryjsko-języcznych, o czym świadczy istnienie rękopisów arabskich AAA z tego środowiska (z datami dostosowanymi do kalendarza syryjskiego) i rękopisów *karszuni* (tj. pisanych w języku arabskim ale pismem syryjskim).¹⁰

Tekst arabski i etiopski różnią się jednak od znanego szerzej tekstu koptyjskiego, w dialekcie sahidyckim. Podstawa przekładu zdaje się być tekst bohajrycki z Klasztoru Świętego Makarego w Wadi al-Natrun, (XIII w.) znany niestety tylko fragmentarycznie.¹¹

Koptyjskie AAA powstały w V-VI w.¹² częściowo jako przekład z greckiego, częściowo jako utwór oryginalny wzorowany na greckich AAA. Czas powstania musi być ustalony oddzielnie dla akt poszczególnych apostołów. W okresie późniejszym były one łączone w rozmaite zbiory zawierające dzieje tylko kilku apostołów czasem bez martyriów, czasem wraz z nimi.¹³ Koptyjskie AAA zawierały pierwotnie cały szereg elementów gnostyckich, które później zostały usunięte, tak że w wersji arabskiej już ich nie ma.¹⁴

Etiopskie AAA czekają wciąż na wydanie krytyczne. Jest ona zapowiedziana przez Alessandro Bausi'ego w programie prac AELAC, lecz ze względu na rozmiar tekstu i ilość rękopisów wypadnie zapewne poczekać na nią jeszcze kilka lat.

⁸ A. LEWIS SMITH (wyd.), *Acta mythologica Apostolorum: transcribed from an Arabic MS in the Convent Deyr-es-Suryani, Egypt, and from Mss in the Convent of St. Catherine on Mount Sinai*, (Horae Semiticae 3), London 1904; eadem, (przeł.) *The Mythological Acts of the Apostles*, (Horae Semiticae 4), London 1904.

⁹ G. GRAF, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur, 1. Band: Die Übersetzungen*, (Studi e Testi 118), Città del Vaticano 1944, 259.

¹⁰ Graf, *ibid.*, 261n.

¹¹ H.G. EVELYN-WHITE, *The Monasteries of the Wadi n'Natrun*, vol. 1, New York 1926, 27-50; F. MORARD, Acts of the Apostles w: *The Coptic Encyclopedia*, vol. 1, wyd. A.S. Atiya, New York 1991, 60n.

¹² C. CONTI ROSSINI, Note per la storia letteraria etiopica, *Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei: Classe di scienze morali, storiche e filologiche*, 5(1899), nr 8, 211.

¹³ F. MORARD, Acts of the Apostles, w: *The Coptic Encyclopedia*, vol. 1, wyd. A.S. Atiya, New York 1991, 58.

¹⁴ I. GUIDI, *Storia della letteratura etiopica*, Roma 1932, 32.

Niniejszy przekład został dokonany w zasadzie na podstawie tekstu etiopskiego wydanego przez E.A. Wallis Budge'a w 1899 roku.¹⁵ Jest to jednakże edycja zrobiona w dużym pośpiechu i na niewystarczającej podstawie rękopiśmiennej. Budge użył tylko dwóch rękopisów ze zbiorów British Library (choć miał pod ręką 9!), wprawdzie najstarszych, lecz pełnych błędów i luk. Tekst Budge'a musiał być przynajmniej w pewnych bardziej niejasnych punktach skontrolowany i uzupełniony lekturą innych rękopisów z British Library,¹⁶ czego jednak nie należy uważać za pełną kollację edytorską.

Istnieją jak dotąd dwa przekłady etiopskich AAA, oba na angielski. Pierwszy z nich, *The Conflicts*¹⁷ of the Holy Apostles, został zrobiony przez S.C. Malan'a w 1871 roku,¹⁸ na podstawie jednego tylko rękopisu ze zbioru prywatnego. Wydaje się, że rękopis ten zawierał dość sporo skrótów (o ile nie należałoby ich interpretować jako uproszczenia tłumacza, procedura nie całkiem unikalna w owej epoce). Drugi przekład został dokonany przez E.A.W. Budge'a.¹⁹ Widać tu, że posługiwał się on również innymi rękopisami niż te, których użył do swej edycji tekstu etiopskiego.

Choć celem poniższego tłumaczenia było trzymanie się blisko oryginału, okazało się to niemożliwe. Dla uniknięcia nielogiczności, śmieszności czy choćby powtórzeń, a także efektów niegramatyczności (te ostatnie mogłyby być zapewne zredukowane przy lepszej podstawie rękopiśmiennej), jak również dla czytelności tekstu polskiego przekład ten nie mógł pozostać dosłowny.

Podajemy tu przekłady trzech tekstów. Jako pierwszy: 6. Nauczanie św. Szymona, syna Kleofasa; jako drugi: 7. Męczeństwo św. Szymona, syna Kleofasa; i jako trzeci: 15. Męczeństwo św. Łukasza Ewangelisty.

¹⁵ E.A.W. BUDGE [wyd.], *The Contendings of the Apostles (Maṣḥafa Gadla Ḥawāryât) being the Ethiopic version of the histories of the lives, martyrdoms and deaths of the Twelve Apostles and of the Evangelists: Ethiopic texts, edited from manuscripts in the British Museum, with an English translation and an index*, vol. I: *The Ethiopic text*, Amsterdam 1976 (= London 1899), 67-72, (Szymon), 119-125 (Łukasz).

¹⁶ W trakcie tej lektury zaobserwowano stosunkowo dużą wariacją tekstową, nawet w stosunku do tego co można by uznać za normalne dla etiopskich rękopisów.

¹⁷ *Conflicts* (Malan) czy *Contendings* (Budge) w tytule zbioru wydaje się być zbyt dosłownym przekładem etiop. *gädl* '-walka', co jest kalką semantyczną greckiego ἁγίων, która jednak należy rozumieć jako *res gestae* apostoła (czy męczennika, świętego, mnicha itp.), co w rezultacie można tłumaczyć jako "życie, żywot", lub według konwencji polskiej "dzieje".

¹⁸ *The Conflicts of the Holy Apostles: an apocryphal book of the early Eastern Church*, transl. from an Ethiopic MS by S.C. Malan, London 1871.

¹⁹ Zob. przypis 15, vol. 2.: *The English translation*, Amsterdam 1976 (= London 1901; 1935²).

[I.] 6. Nauczanie świętego Szymona, syna Kleofasa

[s. 67]

W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego, w imię chwalebnej, wszechwładnej, miłosiernej i łaskawej Trójcy Świętej.

Nauczanie błogosławionego i świętego Szymona syna Kleofasa,²⁰ zwanego [też] Juda, co tłumaczy się jako Nataniel,²¹ [który] był biskupem Jerozolimy po Jakubie, bracie Pana naszego.²²

Gdy apostołowie zebrali się na Górze Oliwnej, by rozdzielić między siebie wszystkie kraje świata, i gdy modlili się i błogosławili Boga, pojawił się wśród nich Pan nasz Jezus Chrystus, i rzekł do nich:

- „Pokój Ojca mego niech będzie z wami, o moi święci uczniowie!”

Oni [zaś] rzucili losy i na Judę Galilejczyka wypadło, by się udał do kraju Samarii i by tam głosił ewangelię o Panu naszym Jezusie Chrystusie.

Odezwął się Szymon mówiąc do Pana naszego:

- „Bądź z nami, o Mistrzu, wszędzie tam gdzie będziemy, a zniesiemy wszelkie nie-szczęścia²³ jakie by się nam²⁴ przydarzyły. Lecz niech mój²⁵ ojciec Piotr pójdzie ze mną²⁶ i zaprowadzi mnie do kraju Samarii”.

Rzekł Bóg do niego:

- „Na Piotra wypadło, by udał się do miasta Rzymu i tam głosił ewangelię. Lecz pójdzie on z tobą i zaprowadzi cię w pokoju [do Samarii]. A gdy skończysz tam swe nauczanie i wieszczenie, wrócisz po śmierci Jakuba Sprawiedliwego do Jerozolimy i zostaniesz w niej mianowany biskupem. [s. 68] A po nim [i] ty zakończysz swą walkę²⁷ tak jak [swoją] także zakończy Jakub Sprawiedliwy. A teraz, o mój wybrańcze Szymonie, idź w pokoju a moc mojego Ojca będzie cię wspomagać”.

Pan nasz pobłogosławił jego i wszystkich apostołów, i w wielkiej chwale wstąpił do nieba. Po tym jak Pan nasz wstąpił do nieba powstał Szymon, pomodlił się i udał się do Jerozolimy. Piotr był z nim, lecz najpierw poszli do Samarii gdzie [Szymon] głosił jej

²⁰ Etiop. *Qäläyopa*.

²¹ Rkp. BL Or 677 dodaje: "zwany Kananejczykiem (etiop. *Qäna'i*)"; tak też tekst S.C. Malan'a.

²² Tu w tekście wydanym przez E.A.W. Budge'a (w dalszym ciągu: B) jest dodana inwokacja o wstawiennictwo świętego: "Niech jego modlitwa i błogosławieństwo towarzyszą jego służebnej Uelette Medhyn (etiop. *Wälättä Mädhän*, 'Córka Zbawiciela') w pokoju Bożym, Amen". Inwokacja tego typu zaraz po tytule, jak i zwykle na końcu utworu, stanowi bardzo częsty dodatek w tekstach etiopskich. Imię proszącego, tj. właściciela, jak i sama formuła, zmienia się oczywiście od rękopisu do rękopisu.

²³ B(udge) pomija.

²⁴ B pomija.

²⁵ B: "nasz".

²⁶ B: "z nami".

²⁷ Lub: "zycie"; por. przypis 17.

mieszkańcom posłanie ewangelii. Szymon apostoł odwiedzał ich zgromadzenia i nauczał ich w imię Pana naszego Jezusa Chrystusa.

Gdy Żydzi, którzy tam mieszkali usłyszeli [o nim], powstali przeciw niemu, mocno go pobili i wywlekli poza miasto. [Wtedy] Piotr opuścił go.²⁸ Lecz Szymon powrócił do nich, pojawił się [znów] wśród zgromadzenia²⁹ i pozostał tam przez 3 dni głosząc im imię Chrystusa. Mimo to pozostali wśród nich tacy, którzy nie uwierzyli.³⁰

Trzy dni później syn starszego gminy, imieniem Jakub, zachorował i zmarł. Jeden zaś z tych, którzy uwierzyli w słowa Szymona, poszedł do ojca młodzieńca, który zmarł i rzekł doń:

- „Oto apostoł Chrystusa jest tu [wśród nas]. Przywołaj go³¹ by się pomodlił za młodzieńca”.

Mąż ów szybko poszedł i przywołał apostoła Pana naszego Jezusa Chrystusa. Ten [zaś] przyszedł z radością, stanął nad zmarłym młodzieńcem i rzekł do jego ojca:

- „Czy wierzysz, że ten którego ukrzyżowano jest Synem Boga, byś [tym sposobem] mógł ujrzeć chwałę boską?”

Rzekł doń ojciec zmarłego młodzieńca:

- „Jeśli zmartwychwstanie syn mój [s. 69] i jeśli³² zobaczę go żywym, uwierzę że Jezus Chrystus, który został ukrzyżowany, jest synem Boga żywego”.

Zaś apostoł zwrócił swą twarz na wschód i modlił się w te słowa:

- „Panie mój, Jezu Chryste, któryś został ukrzyżowany za dni Piłata Ponckiego, któryś uczynił mnie godnym tego zadania, bym nauczał o Twym świętym i błogosławionym imieniu, i któryś cierpiał za nas by nas odkupić z ręki naszego wroga!³³ Wejrzyj teraz na tego zmarłego młodzieńca, i jeśli taka jest Twa wola, rozkaż by powstał, po to by mieszkańcy tego miasta uwierzyli w Twe święte imię, i by dziś [jeszcze] było ono tu chwalone”.

Powiedziawszy to błogosławiony apostoł Szymon zwrócił swe oblicze ku miejscu, gdzie leżał młodzieniec, i rzekł:

- „W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego, powstań by cię zobaczono żywym, [i] by wszyscy, którzy są [tu] zebrani uwierzyli w imię Pana naszego Jezusa Chrystusa!”

W tymże momencie młodzieniec otworzył oczy, uniósł się i usiadł, a [Szymon] rozkazał, by mu podano coś do jedzenia.

Gdy wszyscy zebrani zobaczyli ten cud, zdziwili się, zbliżyli się i pokłonili do ziemi przed apostołem i uwierzyli w Boga. Rzekli:

²⁸ B: "przyjął go".

²⁹ Lub: "w synagodze".

³⁰ Tekst Malana bez przeczenia: "Niektórzy z nich uwierzyli".

³¹ "Przywołaj go": B pomija.

³² B pomija.

³³ Tzn. Szatana.

- „Panie, Boże³⁴ Szymona, apostoła Pana naszego Jezusa Chrystusa! Wierzmy że Jezus Chrystus jest Synem Boga żywego”.

Zaś ojciec młodzieńca i wszyscy [inni tam zebrani] padli do nóg świętemu apostołowi i rzekli doń:

- „O Panie nasz, jak możemy zostać zbawieni?”

Odrzekł im:

- „Wierzcie całym swym sercem, a zostaniecie zbawieni”.

On zaś nauczał ich [posłania] ksiąg świętych i ochrzcił wszystkich, którzy mieszkali w [tym] mieście w imię Ojca i Syna [s. 70] i Ducha Świętego. Przekazał im święte tajemnice³⁵ i zlecił im, by zbudowali kościoły. Mianował im biskupa,³⁶ którym został starszy zgromadzenia, i który nazywał się Korneliusz.³⁷ Wyświecał kapłanów i diakonów a także dał im Świętą Ewangelię. Został z nimi trzydzieści dni, ucząc ich prawa Bożego, po czym powrócił do Jerozolimy.

A gdy Żydzi zabili świętego Jakuba, uczniowie [którzy] byli w Jerozolimie mianowali Szymona biskupem Jerozolimy. On zaś nauczał ich Słowa Bożego, i mówił im o tym, co jest w Ewangelii [ku] zbawieniu ich dusz. Żydzi zaś byli źli na niego. On [jednak] pozostał w Jerozolimie chwając Boga, Pana naszego Jezusa Chrystusa, w każdej chwili i każdego dnia. Amen, amen i amen.

[II.] 7. Męczeństwo świętego Szymona, syna Kleofasa

W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego, w imię chwalebnej, wszechwładnej, miłościwej i łaskawej Trójcy Świętej.

Oto męczeństwo Szymona syna Kleofasa,³⁸ apostoła Pana naszego Jezusa Chrystusa, [który] zakończył swą walkę³⁹ dnia 10-ego miesiąca *hamle*.^{40 41}

Po śmierci świętego Jakuba Sprawiedliwego apostołowie mianowali⁴² biskupem Jerozolimy Szymona syna Kleofasa, zwanego [też] Judą. A miał on 120⁴³ [s. 71] lat. Pod koniec swych dni rzekł:

³⁴ „Panie, Boże...”: oba te słowa, etiop. *ʾəgzīʾabəher* i *ʾamlak*, oznaczają 'Bóg', lecz gdy występują koło siebie, tłumaczymy pierwsze z nich ze względów stylistycznych jako 'Pan'. 'Pan' jest zwykle wyrażany innym słowem (*ʾəgzīʾ*), jak nieco dalej w tymże zdaniu.

³⁵ W literaturze etiopskiej i szerzej Wschodu chrześcijańskiego termin 'święte tajemnice' oznacza 'sakramenty'.

³⁶ B "biskupów".

³⁷ B *Qərnəlyos*, w innym rkp. *Qornelewos*.

³⁸ Zob. wyżej przyp. 20.

³⁹ Zob. wyżej przyp. 17.

⁴⁰ (Etiop. *hamle*): tj. 4-ego lipca.

⁴¹ Tu inwokacja: „Niech jego modlitwa i błogosławieństwo towarzyszą jego służebnej Uelette Medhyn, w pokoju Pana naszego. Amen”.

- „Pragnę by moja krew została rozlana w imię Pana naszego Jezusa Chrystusa”.

[Szymon] budował kościoły w Jerozolimie, i wyświęcał w nich kapłanów i diakonów.

Pierwszy kościół,⁴⁴ który zbudował nazwał imieniem Pana naszego Jezusa Chrystusa, drugi imieniem Pani naszej⁴⁵ Marii świętej Dziewicy, Rodzicielki Pana naszego, by wybawić ród ludzki spod władzy Szatana i przygotować go do [wstąpienia do] królestwa niebieskiego.⁴⁶ Trzeci kościół nazwał imieniem Michała Archanioła, który wstawia się za całym stworzeniem rodu ludzkiego, by [Bóg] oddalił odeń nieszczęścia i by zeszło nań Jego błogosławieństwo i łaska. A czwarty nazwał imieniem Apostołów.

I stało się, że zapragnął zniszczyć wiarę Żydów, ich nieczyste obrzędy i ich niedobrą władzę. Głosił [więc] wszystkim Słowo Boże [i] nauczał o Bogu, tak by lud wypełniał kościoły, które był zbudował. [Nauka jego] stała się jasna dla wszystkich, czy dużych czy małych. Ludzie uwierzyli w naukę apostoła, tak że [w końcu] wszyscy mieszkańcy miasta opuścili wspólnotę żydowską i poszli za sprawiedliwością boską, której apostoł nauczał.

Żydzi zaś, gdy usłyszeli Dobrą Nowinę błogosławionego apostoła, [i] że chce znieść ich Prawo i obrzędy,⁴⁷ zebrali się wszyscy, wielcy i mali, oburzeni na apostoła [z myślą] by go zabić. Rzekli: "Czynił zło!"⁴⁸ i stąd cała gmina żydowska zebrała się przeciw niemu, wszyscy w gniewie i złości. Zakuli go w kajdany, zaprowadzili do króla Trajana,⁴⁹ i wszyscy świadczyli [s. 72] przeciw niemu wobec króla mówiąc:

- „Wysłuchaj nas, a powiemy ci, co robił ten czarownik”.

Król uwierzył we wszystko co mówili, rozgniewał się na apostoła i rzekł doń:

- „[Słuchaj co] mówię do ciebie, o złoczyńco! Powiedzże mi, czy jesteś czarownikiem [i] rzucasz zaklęcia na wszystkich mieszkańców miasta?”

Odrzekł mu apostoł:

- „Wysłuchaj mnie, o królu, któremu brak serca i wiedzy! Nie jestem czarownikiem i nie znam sztuk magicznych. Jestem sługą Jezusa Chrystusa, Boga wszelkiego stworzenia, króla królów, Boga wielkiego, który ma władzę nad wszystkimi bogami ludów [i który może] je zniszczyć”.

Gdy król usłyszał od apostoła te słowa wpadł w wielki gniew i wydał go oprawcom by go ukrzyżowali. Żydzi zgromadzili się, [by patrzeć jak] wyprowadzano błogosławionego apostoła Szymona, syna Kleofasa, by go ukrzyżować tak jak niewierny król rozkazał. Powieszono go na krzyżu i biczowano, aż zmarł.

⁴² "Apostołowie mianowali": B ma tekst błędny, niegramatyczny.

⁴³ Rkp. Malana: "37".

⁴⁴ B: "W pierwszym".

⁴⁵ "Pana naszego Jezusa Chrystusa, drugi imieniem Pani naszej": B pomija.

⁴⁶ "by wybawić ród ludzki ..": Być może, że tekst ten został omyłkowo przesunięty w to miejsce, choć pasuje raczej, jak uważa Budge, dwie linijki wyżej, tuż po "wyświęcał ... kapłanów i diakonów".

⁴⁷ B "bożków" (etiop. *amalakt*); łatwe do pomylenia z "obrzędami" (etiop. *amlakot*).

⁴⁸ "Rzekli 'Czynił zło!': B "Bowiem czynili zło".

⁴⁹ Etiop. *Daryanos*.

I [tak dnia] 10-ego miesiąca *hamle*⁵⁰ wypełniło się jego męczeństwo, ku radości Boga wszechwładnego, któremu cześć i chwała po wieki wieków. Amen, amen i amen.⁵¹

[III.] 15. Męczeństwo świętego Łukasza Ewangelisty

[s. 119]

W imię Ojca i Syna i Ducha Świętego, Boga jedynego.

Oto męczeństwo świętego Łukasza ewangelisty, które miało miejsce [dnia] 22-ego miesiąca *tyqymt*.⁵² W pokoju Pana naszego Jezusa Chrystusa, Amen.⁵³

Gdy apostołowie rozdzielili [między siebie] kraje świata na Piotra przypadło miasto Rzym, a udziałem [kilku innych] apostołów⁵⁴ było towarzyszyć mu. A oto ich imiona: Tytus⁵⁵ z kraju Galilei, Łukasz⁵⁶ z kraju Dalmacji.⁵⁷

Gdy błogosławiony Piotr zmarł w mieście Rzymie za dni króla Nerona, [apostołowie] rozeszli się, by we wszystkich krajach głosić ewangelię Pana naszego Jezusa Chrystusa.

Neron zaś, który zwany był Kesar,⁵⁸ pochwyił Pawła i ściał mu głowę w mieście Rzymie. [Łukasz] zaś ukrył się przed królem i przeżył. Nauczał we wszystkich pobliskich okręgach i miastach. Był on pisarzem błogosławionego Piotra i spisywał wszystkie jego nadzwyczajne czyny [i] liczne cuda, [których dokonywał tam], gdzie w imię Pana naszego Jezusa Chrystusa głosił ewangelię. Za jego pośrednictwem Bóg wypędzał [demony], leczył chorych, otwierał oczy niewidomym, [sprawiał, że] chromi zaczęli chodzić, oczyszczał trędowatych, sprawiał, że głusi słyszeli. A wszystkich chorych leczył imieniem Pana naszego Jezusa Chrystusa.

Gdy wieść o nim dotarła do rozmaitych krajów rosła w nich⁵⁹ ilość wiernych [s. 120] dzięki jego działalności. Ci którzy uwierzyli w Pana naszego Jezusa Chrystusa wnosili wszędzie kościoły i miejsca [modlitw]. Z każdym dniem stawali się [coraz] liczniejsi, zachowując obrzędy i naukę świętego Łukasza.

⁵⁰ Zob. przypis 40.

⁵¹ Tu inwokacja: 'Temu kto to przepisał, temu kto zlecił przepisanie, temu kto to napisał, temu kto przetłumaczył, i temu kto słuchał słów jego, (wszystkim) razem niech Bóg okaże litość w królestwie niebieskim. Amen, amen i amen.'

⁵² (Etiop. *ṭəqəmt*); t.j. 19-ego października.

⁵³ Tu następuje inwokacja właścicielki rękopisu do świętego Łukasza o wstawiennictwo: „Niech jego modlitwa i błogosławieństwo towarzyszą jego służebnicy Uelette Medhyn (Etiop. *Wälättä Mädhən*, 'Córka Zbawiciela') w pokoju bożym. Amen”.

⁵⁴ W języku etiopskim słowa 'apostol' (*ḥawarya*) i 'uczeń' (*rädəʾ*) nie mają ścisłego rozgraniczenia semantycznego.

⁵⁵ Etiop. *Ṭiṭo*.

⁵⁶ Etiop. *Luqas*.

⁵⁷ Etiop. *Dəlmataṭya*.

⁵⁸ Tytuł "cezar" traktowany jako imię.

⁵⁹ B 'w nim'.

Gdy kapłani świątyni [pogańskich] bogów spostrzegli go [i] wspaniałą wiarę [jego] ludu, wszedł do ich serc Szatan i zmówili się z Żydami, którzy mieszkali w tym kraju. Zebrali się w świątyni w wielkim mieście tego regionu, a było to dnia 20-go miesiąca *meskerem*.⁶⁰

Gdy zebrali się w świątyni wraz z Żydami, kapłani uświetnili swych bogów drapeżami, świecami i najróżniejszymi kadzidłami. Przyszli wszyscy dostojnicy państwowi i zasiedli na swych tronach. Wszedł do nich arcykapłan i rzekł:

- „Przybył do naszego miasta czarownik, [jeden] spośród dwunastu mężów z Galilei i [kilku spośród ich] siedemdziesięciu dwóch pomocników, których Jezus zwany Chrystusem nazywał apostołami. Wszędzie dokonywali wielu cudów, a licznymi oszustwami i czarami gromadzili na swą naukę cały Rzym. Król Neron zabił wielu spośród nich, lecz ów Łukasz ukrył się przed nim, i sprowadził na złą drogę ludzi w tej okolicy”.

Na to powstał Żyd imieniem Izaak, który był starszym wśród Żydów w tym okręgu i rzekł:

- „Zanim przybyłem do tej prowincji, byłem w Jerozolimie u znakomitego męża imieniem Gamaliel, [wtedy gdy] przełożonymi wśród ludu byli Annasz, Kajfasz, Aleksander⁶¹ i Aureliusz.⁶² Schwytali oni męża [s. 121] imieniem Jezus, skazali Go na karę śmierci, powiesili na krzyżu, zabili Go i złożyli do grobu, a On zmartwychwstał na trzeci dzień. To w jego imieniu naucza ten, który nazywa się Łukasz”.

Zawołał wszyscy jednogłośnie:

- „Jakże to mógł zmartwychwstać ten, którego imię jest Jezus?”

Na dźwięk imienia Jezusa wszystkie ich bożki w świątyni przewróciły się i rozpadły na drobne kawałki. Gdy kapłani zobaczyli zagładę swych bogów, rozdarli swe szaty i wrywali sobie włosy z głowy. [Potem] poszli do miasta Rzymu i powiedzieli tak do króla:

- „Oto [Łukasz] często rzucał czary takie jak ci, którzy powołują się na imię Jezusa”.

Rzekł im król:

- „Zabiłem wszystkich, którzy wyznają to imię, wyjąwszy jednego, imieniem Łukasz, który uszedł z mych rąk”.

Odrzekł lud w te słowa:

- „[W] naszej okolicy zwiódł on wszystkich mieszkańców, swym nauczaniem sprawił, że uwierzyli w Jezusa. W naszym mieście leczą chorych z wszelkich chorób i wielu uzdrowił”.

⁶⁰ (Etiop. *mäskäräm*); 17-ego września. Być może należałoby te datę poprawić na 20-ego *tyqymt*, t.j. 17-ego października, jak można by wnosić z przebiegu akcji.

⁶¹ Etiop. odpowiednio: *Hanna*, *Qäyafa*, *Ellä Säkändäros*.

⁶² B *Räyolyos*; w innych rękopisach *Läyaläros*, lub *Läyarälos*.

Gdy król usłyszał [o tym], rozgniewał się wielce, zazgrzytał zębami i rozkazał jednemu ze swych oficerów oraz 200 żołnierzom, by poszli poszukać świętego Łukasza⁶³ i przyprowadzili go do niego.

[Zaś] święty Łukasz siedział i nauczał lud przykazań Ewangelii. Gdy skończył swa przemowę, ludzie, [którzy go słuchali], rozeszli się do swoich zajęć. Święty powstał i udał się nad morze. Na brzegu spotkał starca, który siedział i łowił ryby. Rzekł doń:

- „Posłuchaj, mężu, który łowisz ryby! Podejdz do mnie a powiem ci, co powinienes uczynić”.

Gdy ów mąż⁶⁴ zbliżył się, ujrzał, że twarz świętego Łukasza⁶⁵ [jaśniej] łaską bożą. Upadł mu [do stóp], oddając pokłon. Święty Łukasz⁶⁶ podniósł go i rzekł:

- „Oto król wysłał po mnie siepaczy i żołnierzy, by sprowadzili mnie do niego, i wiem, że [im] rozkazał, by mnie zabili. Oto wypełniłem wolę Bożą. Weź [teraz ty] tę księgę i połóż ją w twym domu w czystym miejscu, a ona nauczy cię drogi życia”.

I wierząc [mu], przyjął odeń ów mąż księgę. Zeszła nań moc Boża i nauczał w całym kraju w imię Boże. Nazywał się Silas i był wybrańcem Boga, silnym [w wierze].

Gdy święty Łukasz skończył mówić, nadeszli żołnierze króla i schwytali go. Poprowadzili go w kajdanach do Rzymu przed króla. A [cały czas] święty Łukasz błogosławił w swym sercu imię Boże. Król rozkazał wtrącić go do więzienia do następnego dnia. Nazajutrz rozkazał, by go przyprowadzono i postawiono przed nim w kajdanach. On [zaś] nie przestawał ani na chwilę chwalić [Boga]. Mówił:

- „Dziękuję Ci, o Panie mój Jezu Chryste, za to, że przygotowałeś mnie do tego chwalebego zadania”.

Gdy stanął przed królem ten rzekł doń:

- „Czy ty jesteś Łukaszem, który swą mocą magiczną zatrął wszystkie miasta [wokół] Rzymu i przeszkadzał w oddawaniu czci bogom?”

Odrzekł święty Łukasz w te słowa:

- „Powiedział Pan nasz i zbawca, Jezus Chrystus w Ewangelii świętej: *Gdy was prześladować będą w jednym mieście, idźcie do innego.*⁶⁷ *Błogosławieni jesteście, [s. 123] gdy z powodu mego imienia mówią kłamliwie wszystkie [rzeczy złe] na was. Cieszcie się i radujcie, albowiem wielka jest wasza nagroda w niebie.*⁶⁸ Ojciec mój Piotr dokonywał wspaniałych czynów, których⁶⁹ się odeń nauczyłem. Czarów zaś nie znam, tylko imię Pana mego Jezusa Chrystusa”.

Rzekł król wobec całego zgromadzenia [dostojników] królestwa:

⁶³ 'by poszli poszukać świętego Łukasza': B 'by udali się doń'.

⁶⁴ 'ów mąż': B pomija.

⁶⁵ 'święty Łukasz': B pomija.

⁶⁶ B pomija.

⁶⁷ Por. Mt 10,23.

⁶⁸ Por. Mt 5,11n.

⁶⁹ Dośł. "...wspaniałego czynu, którego..."

- „Nie wspominaj imienia Jezusa w mojej rezydencji!”

[Lecz] imię Jezusa zostało wymienione⁷⁰ i natychmiast upadły wszystkie posągi i figury, które były w pałacu i o których [król] sądził, że były bogami. Gdy król i wszyscy, którzy byli z nim, zobaczyli cud, który uczynił, zawołali w te słowa:

- „Wyrzucicie go z naszego kraju!”

Wtedy król rozkazał, by poddano go chłości. I zbili go biczem że aż krew jego spływała na ziemię jak woda. Król rozkazał [też], by ucięli mu prawą rękę i zaraz przyszedł kat i uderzeniem miecza odciął mu rękę. Król [zaś] rzekł:

- „To jest ręka, którą pisałeś księgi i zwodziłeś [w] Rzymie ludzi mojego królestwa!”⁷¹

Rzekł doń święty Łukasz:

- „Niech ci się nie wydaje, że mój Bóg jest tak słaby jak twoi bogowie.⁷² Pokażę ci Jego moc”.

[Potem] pomodlił się w te słowa:

- „Panie mój, Jezu Chryste, którym świat wzgardził.⁷³ My poszliśmy za Tobą! Ty jesteś zbawcą dusz. Nie pozwól bym zrobił jakiś błąd świadomie czy nieświadomie,⁷⁴ bowiem jestem [tylko] człowiekiem. Zrób ten cud, o który Cię proszę ja, grzesznik, nie ze względu na mnie,⁷⁵ lecz ze względu na Twe święte imię i Twą najwyższą moc. Niech nie mówią do nas ludzie *Gdzie jest wasz⁷⁶ Bóg?* Udziel tej łaski swemu słudze i przywróć [mu] rękę [s. 124] żywą jak dawniej, bo Twoja jest chwała i moc, na wieki wieków, amen”.

Gdy skończył modlitwę wyciągnął lewą rękę i chwycił prawą, która była odcięta. Przyłożył ją na swoje miejsce, i mocą Pana naszego Jezusa Chrystusa stała się znów żywa. Gdy król i wszyscy [tam] obecni zobaczyli ten cud, zdziwili się i rzekli:

- „Cóż za moc ma ten czarownik!”

Rzekł doń święty:

- „Niech Bóg broni! Nie jestem czarownikiem. Niech Pan mój, Bóg, trzyma z daleka ode mnie wszelkie czarnoksiężstwo!⁷⁷ Chciałem [to zrobić] tylko po to, byś poznał moc Pana mojego Jezusa Chrystusa, a nie dlatego, że boję się⁷⁸ śmierci tego świata.

I święty znów chwycił prawą rękę lewą i oderwał ją.

⁷⁰ (Lecz) imię Jezusa zostało wymienione ' : B pomija.

⁷¹ Budge i Malan tłumaczą to zdanie jako pytanie ("Czy to jest ręka ...?"), lecz zarówno w tekście Budge'a jak i w innych konsultowanych rękopisach *Akt* brak partykuły pytajnej.

⁷² "jak twoi bogowie": B pomija.

⁷³ Taki jest chyba sens; B: 'któryś wzgardził światem.'

⁷⁴ Dosł. 'Nie chciej, by wyszedł ze mnie błąd, który znam i którego nie znam'; sens niezbyt jasny.

⁷⁵ 'ze względu na mnie': B pomija.

⁷⁶ B 'ich'.

⁷⁷ "Niech Pan mój...": B pomija.

⁷⁸ Dosł. "nienawidzę".

Gdy Anatol,⁷⁹ dostojnik królewski, zobaczył ten cud, uwierzył w Pana naszego Jezusa Chrystusa, a wraz z nim jego żona, rodzina i wszyscy słudzy. A było ich 267 dusz. Król rozkazał by zapisano ich imiona i wydał na nich wyrok śmierci tego samego dnia, co miało miejsce dnia 22-ego miesiąca *tyqymt*.⁸⁰ Rozkazał też by ścięto głowę świętemu Łukaszowi a potem włożono ją do worka [z] ciemnego [włosa],⁸¹ wypełniono go piaskiem i wrzucono do morza.

Gdy błogosławiony [apostoł] usłyszał ten wyrok, wyprowadzono go nad morze, by mu ściąć głowę. Rzekł do żołnierzy oprawców:

- „Proszę was na wszelkie wasze świętości! Powstrzymajcie się chwilę z moją [egzekucją], bym⁸² się mógł pomodlić do mojego Boga!”

I modlił się mówiąc tak:

- „Panie mój, Jezu Chryste, któryś stworzył wszystko w swojej mądrości i swoją wolą: niebo, ziemię, morze i wszystko co w nich żyje! Daj [s. 125] swemu słudze siłę i odpuść mu grzechy i przewinienia. I złącz mój los z [losem] mego ojca Piotra”.

Gdy święty skończył swą modlitwę, zbliżył się doń jeden z żołnierzy oprawców, ślepy na jedno oko. Podszedł do świętego, by mu ściąć głowę, jeszcze zanim ten skończył się modlić. To spowodowało, że przejrzał na swe oko, i [wtedy] rzucił się na ziemię i rzekł do świętego:

- „Wybacz mi o słuگو dobrego Boga, że niecznie postąpiłem wobec ciebie”.

[Lecz] inny oprawca wyciągnął swój miecz, zadał świętemu Łukaszowi cios w [szyję], odcinając mu głowę od [reszty] ciała. Ściął [też] głowę temu żołnierzowi oprawcy, który uwierzył był [w Boga]. I tak wypełnił [on] swe męczeństwo wraz ze [świętym Łukaszem].

[Żołnierze] włożyli ciało świętego do worka z materiału włosianego i wrzucili do morza. Za boskim rozkazem fale wyrzuciły je na wyspę. [Tam] znalazł je pewien mąż, który wierzył w Boga, wyciągnął z wody, obwinał w całun płócienny i złożył w grobowcu.⁸³

Święty Łukasz dopełnił swego męczeństwa [dnia] 22-ego miesiąca *tyqymt*,⁸⁴ za dni króla Nerona.

Chwała Bogu, Panu naszemu, a Bogu naszemu Jezusowi Chrystusowi panowanie, moc i chwała, i świętość królestwu Jego, które jest niezmienne. Na wieki wieków, Amen.

Świętej Trójcy, Ojcu, Synowi i Duchowi Świętemu chwała na wieki wieków, Amen. Amen i amen, niech będzie, niech będzie. Alleluja!

⁷⁹ B *Inatole*, inne rękopisy: *Anatāli*, *Anatāli*.

⁸⁰ 19-ego października.

⁸¹ Por. niżej.

⁸² B 'aż'.

⁸³ 'i złożył w grobowcu': B pomija.

⁸⁴ Zob. przypis 80 powyżej.

ETHIOPIC APOCRYPHAL ACTS OF THE APOSTLES

transl. from Ethiopic by Witold WITAKOWSKI

Summary

The present paper contains a Polish translation of three items from the Ethiopic collection of the *Apocryphal Acts of the Apostles* (*Gädlä Ḥawaryat*), together with a historico-literary introduction. The Ethiopic (Geez) collection is a translation from Arabic made in the 14th century, whereas the latter was in its turn provided on the basis of Coptic *Acts*, which go back to the fifth / sixth centuries.

The items translated here are *The preaching of Simon the son of Cleophas*, *The martyrdom of Simon the son of Cleophas*, and *The martyrdom of Saint Luke*. The Polish translation is based on the Ethiopic text edition published by E.A.W. Budge, *The Contendings of the Apostles*, London 1899, with occasional use of other manuscripts from the collection of the British Library.